

Arslonbek NUROV,
O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
E-mail: nurov.arslon777@gmail.com

O'zMU professori A.Xoliqulov taqrizi asosida

THE TAX SYSTEM RELATED TO LAND OWNERSHIP IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY - THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY IN THE EMIRATE OF BUKHARA

Annotation

In this article, the tax system of the Emirate of Bukhara in the second half of the 18th century – the middle of the 19th century, the amount of taxes collected from farmers and their distribution, during the reign of the Mangit dynasty, is studied. It is indicated that sources and literature written in a certain period were used in the research work. The negative consequences of taxes on the way of life of the peasants have also been shown.

Key words: Bukhara Emirate, Amir Khaydar, Amir Nasrullakh, taxes, khiroj, khiroji muazaf, khiroji mukassama, mulki-ushr or dakhyak, tanabona, treasure.

НАЛОГОВАЯ СИСТЕМА, СВЯЗАННАЯ С ЗЕМЛЕВЛАДЕЕНИЕМ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII - СЕРЕДИНЕ XIX ВЕКА В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ

Аннотация

В данной статье исследуется налоговая система Бухарского эмирата во второй половине XVIII - середине XIX века, размеры налогов, взимаемых с земледельцев, и их распределение, в период правления династии Мангит. Указывается, что в исследовательской работе использовались источники и литература, написанные в определенный период. Показаны также негативные последствия налогов на образ жизни крестьян.

Ключевые слова: Бухарский эмират, Амир Хайдар, Амир Насрулла, налоги, хиродж, хироджи муазаф, хироджи мукассама, мулки-ушр или дахьяк, танабона, сокровища.

XVIII ASRNING IKKINCHI YARMI – XIX ASR O'RTALARIDA BUXORO AMIRLIGIDA YER EGALIGI BILAN BOG'LIQ SOLIQTIZIMI

Аннотация

Ushbu maqolada mang'itlar sulolasi hukmronligi davridagi Buxoro amirligining XVIII asr ikkinchi yarmi – XIX asrning o'rtalaridagi amirlikning soliq tizimi, dehqonlardan olinadigan soliqlar miqdori va ularning taqsimlanishi tadqiq qilingan. Tadqiqot ishida ma'lum davrda yozilgan manba va adabiyotlardan foydalanilganligi ko'rsatilgan. Soliqlarning dehqonlar yashash tarziga salbiy oqibatlar ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, amir Haydar, amir Nasrullo, soliqlar, xiroj, xiroji muazaf, xiroji muqassama, mulki ushr yoki daxyak, tanabona, xazina.

Kirish. XVIII asr ikkinchi yarmi – XIX asr o'rtalarida Buxoro amirligi mang'itlar hukmronligi davrida amirlik iqtisodiyotining asosini qishloq xo'jaligi, ya'ni dehqonchilik va undan keladigan soliqlar tashkil etganligini tadqiqotlarda ko'rish mumkin. Amirlik aholisining 85 foizini dehqonlar tashkil etgan holda, dehqonchilik aholining asosiy mashg'uloti bo'lgan.

Amirlik tomonidan joriy etilgan soliqlar, asosan, amir va uning oilasi, amaldorlar foydasiga undirilgan. Amirlida soliqlar miqdorini belgilashda va ularning yig'ib olinishida shariat qonun-qoidlariga qat'iy amal qilingan. Lekin manba va adabiyotlarda manfaatlar ham ustun qo'yilganligini ko'rish mumkin.

Buxoro amirligining XVIII asr ikkinchi yarmi – XIX asr o'rtalaridagi yer egaligi bilan bog'liq soliq tizimi mustaqillik davrida alohida bir mavzu sifatida to'liq yoritilmagan. Manba va adabiyotlarning umumlashtirilgan holda o'rganilishi tadqiqotning yanada mukammal bo'lishiga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. XVIII asr ikkinchi yarmi – XIX asr o'rtalaridagi Buxoro amirligining yer egalik munosabatlarining ilmiy tadqiqotlarda o'rganilishini nisbiy ravishda uch guruhga ajratishimiz mumkin. Birinchisi, sovet davri tarixchilari tadqiqotlari; ikkinchisi, mustaqillik davri tarixchilarining tadqiqotlari hamda uchinchisi, xorij tarixchi-olimlarining tadqiqotlaridir.

Buxoro mang'it amirlarining yer egaligiga doir amalga oshirgan yoki oshira olmay qat'iy bir tartibda qotib qolganligini sovet davrida tadqiq qilingan A.A.Semenovning "Очерк поземельно-податного и налогового устройства в Бухарском ханстве" (1929); M.N.Rostislavovning "Очерк видов земельной собственности и поземельный вопрос в Туркестанском крае"; M.A.Abduraimovning "О некоторых категориях феодального землевладения и положении крестьян в Бухарском ханстве в XVI – начале XIX века" (1963), "Вопросы феодального землевладения и феодальной ренты в письмах эмира Хайдара" (1961), "Очерки аграрных отношений в Бухарском ханстве в XVI – начале XIX

века" (1970); K.M.Mirzayevning "Амляковая форма феодальной земельной собственности в Бухарском Ханстве" (1954); A.Majlisovning "Аграрные отношения в Восточной Бухаре в XIX – начале XX века" (1967) asarlarida ko'rish mumkin.

Mustaqillik davrida esa J.M.Shodiyev, A.A.Odilov, R.Xoliquva, N.Oblomurodov, F.Tolipov, A.Zamonov o'z tadqiqot asarlarida Buxoro amirligining XVIII-XIX asrning siyosiy tuzumi bilan birgalikda aholining ijtimoiy-iqtisodiy turmush tarzini ham kiritib o'tgan. Iqtisodiy hayotida yer egaligi va undan keladigan soliqlar muhim o'rin tutadi.

Yuri Bregelning "The new Uzbek states: Bukhara, Khiwa and Khoqand, ca. 1750–1886." Wolfgang Holzwarthning "The Uzbek state as reflected in eighteenth-century Bukharan sources." Robert D. McChesneyning "Waqf in Central Asia" asarlarida yerga egalik munosabatlari asosan umumiy yoritilgan. Asarlarda soliq tizimi alohida bo'lim sifatida o'rganilmagan bo'lsa-da, xorij tadqiqotlarining amirlik manbalari va sovet davri tadqiqotchilarining tadqiqotlaridan foydalanib uni yoritishga harakat qilinganini ko'rish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini asosan tarixiylik prinsipi tashkil etadi. Ushbu metodning qo'llanilishini shunda ko'rishimiz mumkinki, ma'lumotlar faktik jihatdan adabiyotlardagi aniq ma'lumotlarga bog'lanadi, tahlil qilinayotgan mavzu xronologik jihatdan ketma-ketlikda yoritiladi, aniq hodisa va jarayonlar tizimli o'rganiladi. Bundan tashqari, tadqiqot ishida empirik tadqiqot metodlari, induksiya va deduksiya, tahlil va sintez, umumlashtirish, tushuntirish, retrospektiv va qiyosiy-tarixiy tahlillar qo'llanildi.

Tahlil va natijalar. Buxoro amirligida barcha soliqlar ichida o'sha davrda mavjud boshqa xonliklar – Xiva va Qo'qon xonliklari singari eng kattasi xiroj tashkil qilgan. Xiroj hosilning ma'lum qismidan natura shaklida to'langan. Uning miqdori esa hosilning uchdan, to'rttdan, ayrim hollarda, beshdan bir qismi ko'rinishida bo'lgan. Bu davrda xiroj solig'ining ikki turi qo'llanilgan. Bular: xiroji

muazaf (yoki xiroji vazifa) va xiroji muqasama. Xiroji muazaf yerdan olinadigan soliq (belgilangan yerdan pul va ma'lum miqdorda don bilan olingan) bo'lib, bu yerga ekin ekish yoki ekmaslikdan qat'i nazar mahsulot va pul tarzida yilda bir marotaba olingan (ayrim tadqiqotlarda, bir yilda 2 marta – bahor va kuzda yig'ilgan [1]).

“Risolai Habibiya” asari muallifi Ibodulla ibn Xo'ja Orifi Buxoriy xiroj turlari haqida shunday yozadi: “Xiroj ikki turga bo'linadi: muazaf va muqassama. Xiroji muazaf ma'lum, xiroji muqassama olinadigan hosilning 1/3, 1/4, 1/5 qismi yoki davlat rahbarining kam yoki ko'p belgilashiga bog'liq”. Sherobod bekligida bug'doy va arpadan olingan hosilning 1/5, paxta, kunjut va boshqa ekinlardan 1/4 miqdorida xiroj solig'i olingan [2]. L.N. Sobolev ma'lumotiga ko'ra, Buxoro amirligida xiroji muazaf quyidagi miqdorda olingan: 1 tanob bug'doy ekilgan yerdan 2 tanga yoki 15 funt bug'doy; 1 tanob beda ekilgan yerdan 2 tanga; 1 tanob mevali bog'dan – 12 tanga; uzumzordan 18 tanga [3]. Xiroji muqasama yerdagi hosildan olinadigan soliq (hosilning beshdan, oltidan, sakkizdan bir qismi miqdorida to'langan) bo'lib, yerlarning turi, viloyatlarga qarab turlicha tarzda belgilangan. To'lanadigan soliq hajmi, odatda, donni yanchib ko'rish yo'li bilan aniqlangan bo'lib, uning miqdori turlicha: Buxoro va Samarqand shaharlari hamda ularga tutash hududlarda u 6 pudga teng bo'lgan [4]. XIX asrning boshlarida yirik shaharlar atrofiga va boshqa yerlarda xirojning bir qismi pul bilan yig'ib olina boshlangan. Soliqlar odatda, bug'doyning bozordagi narxidan kelib chiqib belgilangan [5]. Qancha xiroj to'lanishi quyidagicha belgilangan: hosil yetilgan paytda amlokdor o'z kishilari bilan dehqonlar dalasiga chiqib borgan (u yerda uni qishloq amini yoki oqsoqoli va dehqonlar kutib olishgan) va amlokdor dala necha tanob (Buxoro amirligidagi hisob bilan bir tanob yer 2500m² ga yaqin) ekanligini “ko'z bilan chamalab” o'lchagan va qancha xiroj to'lanishini belgilagan [6]. Dehqonlar agar amlokdorlarning o'zleri istagancha soliq belgilashiga qarshilik ko'rsatishga harakat qilsalar, qishloq oqsoqoli va o'z qo'shnilarining guvohligi bo'yicha avvalgi yillardagi soliqlar olinish miqdorini aytib, ularga qarshilik qilsalar, amlokdorlar dehqonlarga yanada ko'p soliqlar solib, butunlay xonavayron qilishlari mumkin edi. Dehqon amlokdor kelmaguncha hosilni yig'ib ola olmagan. Shuning bilan, agar amlokdorlar dalaga chiqishga mas'uliyatsizlik qilsa, ya'ni don mahsulotlari pishib yetilgan paytda kelmasa, don mahsulotlari tabiiy ofatlar natijasida kamayib dehqonning hosiliga ziyon yetkazgan. Lekin amlokdorlar dehqonlardan belgilangan soliqlarning barchasini undirib olganlar. Mulki xirojning olinishi tarixda taamuli qadim deb ham yuritilgan [7]. Buxoro amirligida umumiy hisobda 50 ga yaqin soliqlar mavjud bo'lganligi va bular dehqonlarni yanada xonavayron qilganligini ko'rish mumkin.

M.A. Abduraimovning tadqiqotlarida, amir Haydar davrida (1800-1826) XIX asrning boshlarida Buxoro amaldorlarining yetishtirilgan hosilidan 30 dan 33,3 foizgacha soliq undirilgani ko'rsatilgan [8]. Uning davrida yana Buxoro amirligida xiroj solig'i qisman pul shaklida, qisman mahsulot shaklida undirilgan va bunda ba'zi bir viloyatlarning ustunlik tomonlari ham hisobga olingan [9]. Etnograf K.Shoniyozov G'ijduvon va Vobkent beklklaridan 1917-yilgacha xiroj solig'i 40 foizgacha olinganini ta'kidlab o'tgan [10]. Amir hududlardagi hosildorlikka qarab soliq miqdorini quyidagicha belgilagan: “Ma'lum qilamanki, Karmananing Xonim va Kasaba kanallari atrofidagi hududdan va pastrog'idagi bog'i teparog'dan Xon chorbog'dan olinadigan soliq quyidagicha belgilansin. Karmanaga yaqin hududdan – bir tanob yerdan – 8 tangagacha, Karmanadan beriyoqda – 7 tanga, boshqa hududlardan 6 tanga, Zarafshon daryosi shimolidagi yerlardan esa 5 tanga undirilsin. Ko'p ham, kam ham belgilangandan ortiq undirilmasin” [11].

Mulki hurri-xolis ma'lum shaxslar berilgan yer bo'lib, uning egasi yer solig'idan ozod etilgan. Uning egasi amir tomonidan berilgan yorliqqa ega bo'lishi va shu yorliq tufayli u soliqdan ozod etilgan. Bunday yerlar katta hududlarni tashkil etgan. Lekin unda ishlovchi dehqon yer egasiga barcha soliqlarni to'lagan.

Bekliklardagi mulki ushr yoki daxyak hosilning 1/10 qismi miqdorida din ulamolari foydasiga olingan bo'lib, daxyak solig'idan keladigan pullar asosan, xayriya maqsadlarida ishlatilgan [12]. Undan madrasa talabalariga maosh, amir saroyi va bek qarorgohidagi Qur'on tilovat qiladigan qorilarga xizmat haqi sifatida berilgan. Denovdagi Said otaliq madrasasi, Sherobodagi Said Vaqqos madrasasi va masjidlarga mulki ushr solig'ini to'lash nazorati qozining zimmasida bo'lgan [13]. Vaqf yerlaridan ham davlat xazinasiga soliqlar undirilgan.

Amaldorlar davlat oldidagi xizmatlari uchun ham yer solig'i – xiroj va tanobonaning ma'lum qismidan ozod etilgan. Amir davlatga

xizmat qilayotgan amaldorlarning ayrimlarini tanoba solig'idan ozod qilinishi uning xatlarida amaldorlar ro'yxati keltiriladi. Soliqdan shuningdek, hukmdorlar avlodlari ham ham ozod etilgan. Masalan, Amir o'z xatida Amir Doniyoldiy (1758-1785) hukmronligi yilida ishlagan amaldorlar avlodlari shuningdek, Abulfayzxon Abdug'ozixon (1750-1785) qizining nevarasi xiroj solig'idan ozod qilinganini ko'rsatib o'tadi [14].

Amir Shohmurod davrida shaharning yuqori tabaqa aholisi barcha turdagi soliqlardan ozod etilgan bo'lib, tarxon yorlig'i berilgan (tarxon yorlig'i 1920-yilga qadar saqlanib kelingan) [15].

Amlak yerlari miqdorini doimiy ravishda yaroqsiz va bo'sh yotgan yerlarni o'zlashtirib, sug'orish orqali ko'paytirib turishgan. Bunday yerlarni o'zlashtirib sug'organ dehqonlar ma'lum yillar davomida davlat tomonidan soliqlarni to'lashdan ozod etilgan, lekin keyinchalik barcha qatori belgilangan tartibda bir xil soliq to'laganlar.

Aholi yer solig'idan tashqari, har bir tanob bog' yoki polizga maxsus soliq tanob puli, bedazorga alaf puli to'laganlar. Ikkalasi bitta nom bilan tanobona yoki tanob puli deb atalgan. Bu soliqlarning miqdori yerning bozorga yaqinligiga va yana bir qator omillarga ko'ra aniqlangan. XIX asrning 50-yillarida amir Nasrullo davrida (1826-1860) bub u soliqlarga ayrim o'zgarishlar kiritilgan [16]. Zarafshon daryosi bo'yidagi bir qancha dehqonlar polizlarning o'z uylaridan uzoq bo'lganligi va ularga yaqin joylardagi polizlarga qaraganda o'sha yerlarda ishlash og'irligi sabab qilib ko'rsatishib, tanob pulini kamaytirishini so'rab iltimos qilganlar. Amir esa bu iltimos-talablarini inobatga olib, polizdan olinadigan maxsus soliq o'rniga qo'sh pulini joriy qiladi. Bunda omochga qo'shiladigan bir juft ish hayvoniga (qo'sh) va bir mavsumda 48-50 tanob yerni ishlay olishiga qarab soliq solingan. Biroq bu soliq keyinchalik asosiy soliqlarga qo'shimcha ravishda barcha dehqonlarga solinadigan bo'lgan, dehqonlar esa bu soliqlarni qarshiliksiz to'lashga majbur edilar. Buxoro amirligida yer o'lchovi sifatidan tanob va qo'sh kabi o'lchovlar ishlatilgan. Bir qo'sh yer 43 tanob yerga teng bo'lgan [17]. XIX asrning o'rtalarida Samarqand tumanida yerlarning sug'orilishiga, bozorga yaqin-uzoqlikligiga va yana boshqa omillarga qarab, har bir juft ish hayvonidan olinadigan qo'sh puli buxoriy tangada 1 so'm 20 tiyindan 4 so'mgacha bo'lganligi ta'kidlanadi [18]. Shu bilan birgalikda, ish hayvonlaridan olinadigan maxsus yig'im yaksara ham mavjud bo'lib, bunda har bir juft ho'kiz yoki ot hisobidan bir botmon (turli hududlarda turlicha miqdorda bo'lgan, masalan, Buxoro va Samarqand hududlarida 6 pud) miqdorida bug'doy undirib olingan. Agar dehqonda bir bosh ish hayvoni bo'ladigan bo'lsa, u yarim botmon miqdorida nimsara bug'doy berishi lozim bo'lgan. Barcha donli ekinlar va paxtadan natira shaklida kafsana solig'i olingan [19]. Amir Nasrullo davrida boshlab yer egaligining tanho shakli keng tarqala boshlagandan so'ng, xazinaga eng ko'p soliq tanho yerlaridan tusha boshlagan.

Buxoro amirligida soliqlarni yig'ish bilan devonbegi shug'ullangan bo'lib, u soliqlar ro'yxatlarini doimiy tuzib borgan.

XVIII asrning oxirlarida yozilgan “Majma al-arqom” asarida soliqlar va hisob-kitob uchun maxsus 2 ta: avarija va tavjiha nomli qayd daftarlari bo'lganligi ta'kidlangan. Manbaga ko'ra, barcha soliq to'lovlari 4 ta xazinada jam bo'lgan [20]. Buxoro amiri xazinasiga tushadigan soliqlar “Bayt ul-mol”da saqlanib, xazinaning 4 ta xonasi bo'lganligi qayd etiladi:

Bayt-ul moli zakot (1-10), xums (1-5). Bu xazinadan faqir va beva-bechoralarga nafaqa berilgan;

Bayt-ul moli xiroj, jiz'ya va musulmon bo'lmagan savdogarlardan olinadigan soliqlar. Bu xazinadan qo'shinga, din vakillariga, amaldorlarga va mamlakat obodonchiligi uchun mablag' ajratilgan;

Bayt-ul moli tarokat. Bu xazinadan kambag'allarga, yetimlarga va sog'lig'i yomonlarga mablag' ajratilgan;

Bayt-ul moli muktot, ya'ni bu daromadlar tushadigan xazina. Bu xazinadan birinchi, ya'ni Bayt-ul zakotdan foydalanishgan foydalanishgan [21].

Og'ir soliqlar, shuningdek, amirlikning ichki siyosati va tabiiy ofatlar aholining isyonlarini keltirib chiqaradi. Shulardan biri XIX asrdagi eng yirik isyonlardan 1810-yildagi Buxorodagi qo'zg'olon hamda 1821 – 1825-yillardagi xitoy-qipchoqlarning Miyoqoldagi isyonini ko'rish mumkin [22].

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, Buxoro amirligidagi yerlardan olinadigan soliq Sharqiy Buxoro va G'arbiy Buxoro hududlarida katta farq borligini ko'rish mumkin. Sharqiy Buxoro yerlaridan olinadigan soliqlar asosan viloyat beklari va amlokdorlar tasarrufida bo'lib, soliqlar asosan ularning foydasiga

undirilgan. Sharqiy Buxorodagi hukmdorga tegishli yerlar nihoyatda unumdor va serhosildor bo'lgan. Buxoro amirligida faqatgina mulki hurri-xolis yerlaridagina soliq olinmagan, qolgan barcha yer egaligidan barcha soliqlar undirib olingan. Bu esa o'z navbatida, soliq

tizimidagi adolatsizlikni ham ko'rsatadi. Bu adolatsizliklar, o'z navbatida esa, aholining qo'zg'alishiga sabab bo'lganligini ko'rish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Одилов А.А. Бухоро амрлигида миллий озодлик ҳаракатлари тарихи (Абдумалик тўра бошчилигидаги халқ озодлик ҳаракати мисолида). Тар. ф.н.дисс. Тошкент – 2003. – 26 б.
2. Qobulov E.A. Sharqiy Buxoro tarixi / O'quv qo'llanma/. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2021. – 65 b.
3. Qobulov E.A. Sharqiy Buxoro tarixi / O'quv qo'llanma/. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2021. – 65-66 b.
4. Обломуродов Н., Толипов Ф. Ўзбекистонда солиқлар тарихи. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2009. - 83 б.
5. Zamonov A., Egamberdiyev A. Buxoro amirligi tarixi (XVIII asr o'rtalari – XIX asr o'rtalari): uslubiy qo'llanma. – Toshkent: “Tamaddum”, 2022. – 146 b.
6. Обломуродов Н., Толипов Ф. Ўзбекистонда солиқлар тарихи. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2009. – 80 б.
7. Холиқова Р. Бухоро-Россия: тарих чорраҳасида (XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошлари). – Т.: “O'qituvchi” НМИУ, 2005. – 98 б.
8. Абдураимов М.А. Некоторые предварительные соображения о письмах эмира Хайдара. Известия АНУз.ССР. Серия общественных наук, 1959. – №6. – С. 26-27.
9. Холиқова Р.Э. Бухоро амрлигидаги солиқ тизими. ЎзМУ хабарлари. 2017. 1/1. – 94 б.
10. Чехович О.Д. О размере хараджа в Бухаре XIX века. Общественных науки в Узбекистан, 1961. – №3. – С. 38.
11. Холиқова Р.Э. Бухоро амрлигидаги солиқ тизими. ЎзМУ хабарлари. 2017. 1/1. – 94 б.
12. Холиқова Р. Бухоро-Россия: тарих чорраҳасида (XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошлари). – Т.: “O'qituvchi” НМИУ, 2005. – 98 б.
13. Qobulov E.A. Sharqiy Buxoro tarixi / O'quv qo'llanma/. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2021. – 70 b.
14. Холиқова Р.Э. Бухоро амрлигидаги солиқ тизими. ЎзМУ хабарлари. 2017. 1/1. – 95 б.
15. Qobulov E.A. Sharqiy Buxoro tarixi / O'quv qo'llanma/. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2021. – 70 b.
16. Обломуродов Н., Толипов Ф. Ўзбекистонда солиқлар тарихи. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2009. – 82 б.
17. Холиқова Р. Бухоро-Россия: тарих чорраҳасида (XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошлари). – Т.: “O'qituvchi” НМИУ, 2005. – 99 б.
18. Ўзбекистон ССР тарихи. Ўзбекистон Фанлар Академияси. 1957. 1 том. 2-китоб. – Б. 42-43.
19. Одилов А.А. Бухоро амрлигида миллий озодлик ҳаракатлари тарихи (Абдумалик тўра бошчилигидаги халқ озодлик ҳаракати мисолида). Тарих ф.н.дисс. Тошкент – 2003. – 26 б.
20. Мирза Бади диван. Мажма ал-аркам (введение, перевод, примечания и приложения А.Б.Вильдановой). – М.: Наука, 1981. – С. 16-18.
21. Холиқова Р.Э. Бухоро амрлигидаги солиқ тизими. ЎзМУ хабарлари. 2017. 1/1. – 95 б.
22. Астанова Г.Ю. Документы из архива Бухарских ханов о восстании в Мианкале (20-е годы XIX века). Общественных науки в Узбекистан, 1989. - №1. – С. 44.